

Feliks Prusak

Pojęcie naruszenia prawa materialnego jako podstawy rewizji w procesie karnym

Palestra 8/11(83), 43-52

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pienie w razie potrzeby z wnioskiem o zarządzenie egzekucji przez prezesa komisji. Skoro jednak pod rządą kodeksu roszczenie wynikające z orzeczenia będzie się po roku przedawniać, a zatem wygasać (art. 117 § 2), to ewentualna egzekucja powinna być niewątpliwie wszczęta przed upływem roku od dnia wykonalności orzeczenia, wobec czego wniosek o jej zarządzenie musi być złożony jeszcze wcześniej. Reasumując, należy dojść do wniosku, że przy zachowaniu obowiązującego trybu wykonania i ewent. egzekwowania roszczeń wynikających z orzeczeń arbitrażowych terminy przewidziane w § 95 ust. 4 i § 98 ust. 2 post. arb. staną się nieaktualne i odpowiednie czynności będą musiały być dokonywane w takim czasie, żeby się zmieściły w okresie przedawnienia obliczonym stosownie do art. 125 § 2 kodeksu.

Całokształt wyżej przedstawionych zagadnień i uwag wskazuje na bogactwo problematyki nastręczającej się przy stosowaniu części ogólnej kodeksu cywilnego do stosunków prawnych, w których choćby jedną ze stron są podmioty gospodarki społecznej.

FELIKS PRUSAK

Pojęcie naruszenia prawa materialnego jako podstawy rewizji w procesie karnym

Na tle praktycznego posługiwania się przepisem art. 371 pkt 1 k.p.k. wyłania się potrzeba bliższego określenia, jak należy rozumieć termin „prawo materialne”.

Zasadniczy w tej mierze przepis art. 371 pkt 1 k.p.k. stanowi ogólnie, że podstawę rewizji mogą stanowić zarzuty obrazy przepisów prawa materialnego.

Z takiego sformułowania ustawy karnoprocesowej wcale nie wynika, o jakie prawo materialne tutaj chodzi, innymi słowy — jakie prawo materialne, o którym mówi wspomniany przepis art. 371 pkt 1 k.p.k., może stanowić potencjalny przedmiot obrazy w postępowaniu karnym, a co za tym idzie — jakie prawo materialne może stanowić podstawę rewizji. Samo bowiem pojęcie prawa materialnego jest bardzo szerokie i obejmuje swym zasięgiem cały wachlarz różnych dziedzin obowiązującego prawa materialnego.

Nasza ustawa karnoprocesowa w art. 371 pkt 1 mówi — jak już wyżej wspomniano — ogólnie o obrazie przepisów prawa materialnego. Na tle porównawczym zauważyć trzeba, że inne ustawy starają się bliżej określić, o jakie prawo materialne chodzi. Wystarczy tu wymienić k.p.k. RSFRR¹, który mówi o błędnym zastosowaniu ustawy karnej. Podobnie k.p.k. Jugosłowiańskiej FRL² w art. 341 używa terminu: „naruszenie ustawy karnej”.

Ze względu na nie sprecyzowane bliżej pojęcie przepisów prawa materialnego, nasz k.p.k. dopuszcza w tej mierze — jak się wydaje — możliwość stosunkowo

¹ Kodeks postępowania karnego RSFRR z dnia 27 października 1960 roku (obowiązujący od 1.I.1961 r.), „Sow. Justycya” 1960, nr 15—16.

² Kodeks postępowania karnego Jugosłowiańskiej FRL z dnia 10 września 1953 roku (Dziennik Urzędowy Nr 40/53).

szerokiej interpretacji. Należy w szczególności zaznaczyć, że nie można tu wyłączyć innych dziedzin obowiązującego prawa materialnego poza prawem karnym.

Zasadniczym jednak problemem w tej kwestii jest sprawa zakresu gałęzi prawa materialnego, które, pogwałcone w drodze postępowania karnego, może stanowić na podstawie art. 371 pkt 1 k.p.k. podstawę rewizji.

Nie można jednak przyjąć, że istnieje tutaj możliwość zaliczenia wszystkich dziedzin obowiązującego prawa materialnego. Nasuwa się więc w tej mierze zasadnicze pytanie, jakiej gałęzi przepisy prawne mogą stanowić przedmiot obrazu w procesie karnym.

Z natury rzeczy przepis art. 371 pkt 1 k.p.k., operując terminem „prawo materialne”, traktuje przede wszystkim o karnym prawie materialnym. Sprawa ta jest tak samo oczywista jak to, że proces karny służy realizacji głównie prawa karnego (np. art. 1 k.p.k.: „Postępowanie w sprawach o przestępstwa...”). Przyjmując przy tym trzeba, że przepisami materialnego prawa karnego są normy określające zasady karania i stosowania środków zabezpieczających oraz wychowawczych za czyny przestępne.³

Stanowisko to nie wyczerpuje jednak odpowiedzi na interesujące nas pytanie. Kwestia pozostaje zaś w dalszym ciągu otwarta, jeśli się zważy, że prawo materialne w rozumieniu art. 371 pkt 1 k.p.k. należy interpretować *sensu largo*. W tym znaczeniu prawo materialne obejmuje całokształt norm zawartych w systemie materialnego prawa pozytywnego. Chodzi zatem o zespoły norm prawnych regulujących bezpośrednio stosunki społeczne w danej grupie państwowej.⁴ Zastrzec się przy tym należy, że przepisami prawa materialnego, które w razie naruszenia mogą stanowić podstawę skargi rewizyjnej, są tylko te, które mogą stanowić podstawę merytorycznego rozstrzygnięcia w procesie.⁵

W doktrynie procesu cywilnego⁶ akcentuje się szczególnie rozróżnienie między prawem materialnym a prawem procesowym. W naszych rozważaniach jest to o tyle przydatne, że niekiedy ustawa materialnoprawna zawiera normy procesowe i — odwrotnie. Niemniej jednak należy zająć stanowisko, że o charakterze prawnym danej normy decyduje nie akt prawny, w jakim jest ona zamieszczona, lecz cel i charakter danego przepisu.⁷

³ Pcr. w tym względzie stanowisko literatury: M. Cieślak: Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego, Kraków 1961, s. 3 i 26; S. Śliwiński: Proces karny — Zasady ogólne, Warszawa 1948, s. 7; S. Śliwiński: Polski proces karny przed sądem powszechnym — Zasady ogólne, Warszawa 1959, s. 3; W. Świda: Prawo karne procesowe, Wilno 1939, s. 4; L. Schaff: Proces karny Polski Ludowej, Warszawa 1953, s. 4; S. Kalinowski: Postępowanie karne — Zarys części ogólnej, Warszawa 1963, s. 10 i n.; L. Lernell: Wykład prawa karnego, Warszawa 1961, s. 15 i n.; W. Świda: Prawo karne, wyd. III, s. 23; I. Andrejew, L. Lernell, J. Sawicki: Prawo karne Polski Ludowej, Warszawa 1954, s. 6 i n.

⁴ Por. M. Cieślak: Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego, s. 26; K. Opałek: System prawa, Warszawa 1959, s. 12.

⁵ Por. W. Siedlecki: Zasady wyrokowania w procesie cywilnym, Warszawa 1957, s. 214.

⁶ Por. W. Siedlecki: Zasady wyrokowania..., s. 241 i n.; W. Siedlecki: Podstawy rewizji cywilnej, Warszawa 1959, s. 123 i n.; J. Krajewski: Naruszenie prawa materialnego jako podstawa rewizji według k.p.c., NP 1960, nr 10, s. 10 i n.; J. Krajewski: Nadzór judykacyjny nad prawomocnymi orzeczeniami w polskim prawie cywilnym, Toruń 1963, s. 186.

W literaturze niemieckiej wyraźnie odróżnia się rewizję z przyczyn materialnoprawnych od przyczyn proceduralnych — patrz np. E. Schmidt: Lehrkommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz, Göttingen 1957, s. 855.

⁷ Por. S. Śliwiński: Proces karny..., 1948, s. 74; S. Śliwiński: Polski proces..., 1959, s. 77; W. Siedlecki: Zasady wyrokowania..., s. 243; W. Siedlecki: Podstawy

W dalszym ciągu pozostaje aktualny problem wielu dziedzin obowiązującego prawa jako pewnych kategorii ogólnego systemu prawnego. Zbadaniu więc musi podlegać kwestia, jakie gałęzie obowiązującego systemu prawa pozytywnego mogą być objęte zakresem przepisu art. 371 pkt 1 k.p.k. Rozwiązanie zaś tego zagadnienia zostanie ułatwione przez dokonanie konfrontacji z przedmiotem procesu karnego.

Należy przyjąć, że przedmiotem procesu karnego jest kwestia odpowiedzialności za popełnione przestępstwo. Odpowiedzialność ta przybiera postać odpowiedzialności karnej oraz majątkowej w znaczeniu cywilnoprawnym. Wypadki pierwszego rodzaju odpowiedzialności karnej oparte są niewątpliwie na materialnym prawie karnym. Druga zaś postać odpowiedzialności wynika z norm prawa cywilnego (w szczególności kodeksu zobowiązań).⁸

Dochodzimy więc do stwierdzenia, że w ramach pierwszej podstawy rewizji w procesie karnym można zarzucać naruszenie nie tylko materialnego prawa karnego, ale również i cywilnego.

Jeśli chodzi o prawo cywilne, to szczegółowego rozważenia wymaga zakres stosowania w ramach postępowania karnego. Rzutuje to bowiem na kwestię dopuszczalności oparcia skargi rewizyjnej na zarzucie tego rodzaju.

Prawo cywilne w ramach postępowania karnego stosowane jest — jak wiemy — tylko w pewnych granicach. Reglamentacja ta sprowadza się do kilku momentów, które stanowić będą przedmiot dalszych rozważań.

Dopuszczalność założenia skargi rewizyjnej opartej na naruszeniu materialnego prawa cywilnego jest zdeterminowana przez zakres, w jakim ustawa karnoprocesowa pozwala na jego stosowanie w ramach postępowania karnego. Istotny jest tutaj właśnie moment stosowania prawa. Jest to bowiem warunek *sine qua non* dopuszczalności podnoszenia zarzutów omawianego rodzaju. Stosowanie prawa jest synonimem jego realizacji⁹, gdyż chodzi o taką działalność, której przedmiotem jest ustalenie stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy oraz orzeczenie skutków prawnych wynikających z zastosowania normy prawnej do tego stanu faktycznego. W trakcie tej działalności ustala się stosunek czynu będącego przedmiotem postępowania do normy prawnej oraz orzeczenie wynikających z tego skutków prawnych¹⁰.

Podniesione wyżej zastrzeżenie ma takie znaczenie, że decyduje o tym, czy mamy do czynienia z uchybieniem polegającym na naruszeniu przepisów prawa materialnego, czy też w grę wchodzi uchybienie z zakresu oceny okoliczności faktycznych przyjętych za podstawę wyroku (art. 371 pkt 3 k.p.k.).

Przepisy prawa materialnego — jeśli chodzi o stosunek, w jakim pozostają one do stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy karnej — mogą obejmować,

- a) cały stan faktyczny bądź
- b) pewne tylko elementy stanu faktycznego.

rewizji cywilnej, s. 124; W. Kufel: Podstawy odwołania arbitrażowego, Warszawa 1962, s. 33; K. Cincio: Obraza przepisów postępowania jako podstawa rewizji, „Biul. Gen. Prok.” 1457, nr 9—10, s. 20.

⁸ Por. M. Cieślak: Wprowadzenie..., s. 41. 59.

⁹ Por. np. D. Wojtkowiak: Zarys teorii państwa i prawa, Poznań 1962, s. 422.

¹⁰ Por. w tej mierze uwagi: M. Cieślak: Wprowadzenie..., s. 12; M. Cieślak: Na marginesie orzecznictwa karno-administracyjnego, „Palestra” 1961, nr 6; M. Waligórski: Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem, Lwów 1936, s. 14, 35; M. Waligórski: Proces cywilny — Funkcja i struktura, Warszawa 1948, s. 9, 82 i n.; W. Siedlecki: Zasady wyrokowania..., s. 279; W. Siedlecki: Podstawy..., s. 41; L. Schaff: Proces karny..., s. 20, 48; S. Kalinowski: Postępowanie karne..., 1863, s. 37.

Stąd też można mówić, że przepisy prawa materialnego mogą wystąpić (dla sądu rozpatrującego sprawę karną) w dwojakim charakterze:

- a) jako przepis podlegający stosowaniu bądź
- b) jako podłoże prawne okoliczności faktycznej.

Jeżeli sąd na podstawie normy prawa materialnego rozstrzyga o skutkach czynu, który jest przedmiotem postępowania, to mamy do czynienia ze stosowaniem danego przepisu prawnego. W takim bowiem wypadku przepis prawny koreluje z odpowiednimi elementami stanu faktycznego.

Jeżeli zaś sąd orzekający w postępowaniu karnym bada tylko zgodność określonego stanu faktycznego z normami innego działu prawa niż dział podlegający stosowaniu, to w grę wchodzi jedynie badanie okoliczności faktycznych, które stanowią podstawę wyroku.¹¹ Chodzi tutaj zwłaszcza o okoliczności decydujące o istnieniu lub braku znamion przestępnych rozpoznawanego czynu. Można również powiedzieć, że są to okoliczności faktyczne powstałe na podłożu prawa, gdyż stan faktyczny rozpoznawanej sprawy karnej jest badany pod kątem widzenia przepisu danej dziedziny prawa (np. prawa rodzinnego lub administracyjnego).

Na przykład w procesie o bigamię to, że dwie osoby są małżeństwem, jest okolicznością faktyczną podlegającą sędziowskiej ocenie. Podstawą jednak przyjęcia, że te dwie osoby są małżeństwem, jest prawo rodzinne. Błąd zaś w tej mierze nie stanowi naruszenia przepisów prawa rodzinnego, ale uzasadnia założenie skargi rewizyjnej na podstawie art. 371 pkt 3 k.p.k.

Uwzględniając powyższe założenie należy stwierdzić, że w drodze postępowania karnego stosuje się materialne prawo cywilne w pewnych tylko granicach. W związku z tym w doktrynie nie ma wątpliwości, że materialne prawo cywilne w razie pogwałcenia może stanowić podstawę rewizji.¹²

Stosowanie prawa cywilnego w ramach procesu karnego odbywa się w wielu płaszczyznach.

Przede wszystkim należy wymienić tutaj drogę procesu adhezyjnego. Pozwala ona na rozpoznanie sprawy cywilnej w ramach postępowania karnego, dopuszczalnej ze względu na wspólną podstawę faktyczną sprawy karnej i cywilnej.¹³ W trybie tym można dochodzić roszczeń cywilnych o charakterze majątkowym, które podlegają normom cywilnoprawnym. Sprawę stosowania przepisów prawa cywilnego w postępowaniu karnym uzasadnia istota powództwa adhezyjnego, gdyż roszczenie majątkowe opiera się na prawie cywilnym. Orzekając w tym zakresie, sąd karny decyduje o rodzaju odszkodowania, jego podstawie prawnej i wysokości. Stanowisku temu daje wyraz doktryna¹⁴ oraz judykatura Sądu Najwyższego.¹⁵

Naruszenie przepisów prawa cywilnego może nastąpić nie tylko w związku

¹¹ W. Siedlecki uważa (Podstawy..., s. 47), że istnienie jakiegoś przepisu prawnego jest faktem w znaczeniu logicznym, chociaż nie jest faktem w znaczeniu prawa dowodowego.

¹² Por. np. S. Kalinowski: Postępowanie karne..., 1963, s. 16; S. Kalinowski: Przebieg procesu karnego, Warszawa 1960, s. 400; M. M. Grodziński: Postępowanie kasacyjne i nadzorcze w radzieckim procesie karnym, Warszawa 1955, s. 177; M. Siewierski: Opracowanie skargi rewizyjnej w procesie karnym, „Palestra” 1958, nr 10—11, s. 9; S. Sliwiński: Proces karny... — Uzupełnienie, 1949, s. 77; M. A. Czelcowa: Radziecki proces karny, Warszawa 1961, s. 97—98.

¹³ Por. J. Jodłowski, W. Siedlecki: Postępowanie cywilne, Warszawa 1959, s. 112.

¹⁴ Por. np. W. Daszkiewicz: Proces adhezyjny na tle prawa polskiego, s. 39; S. Sliwiński: Polski proces..., 1958 r., s. 226 i 1959 r., s. 129, 183 i n.; S. Kalinowski: Postępowanie karne..., 1963, s. 240; M. A. Czelcowa: Radziecki proces karny, s. 358.

¹⁵ Por. np. wyrok S.N. z dnia 28.IV.1932 r. II K 372/32 (Zb. O. 1932, poz. 144), gdzie zawarta jest następująca teza: „Do powództwa cywilnego w procesie adhezyjnym sąd stosuje materialne prawo cywilne”.

z rozpoznawaniem powództwa cywilnego. Prawo cywilne w procesie karnym jest stosowane także w innych wypadkach. Chodzi tutaj zwłaszcza o sytuację, w których sąd zasądza odszkodowanie z urzędu w trybie art. 331¹ k.p.k.

Do niedawna sąd karny mógł orzekać o roszczeniach cywilnych w zasadzie tylko wtedy, gdy osoba uprawniona występowała z powództwem cywilnym. Nowela z roku 1961 do k.p.k.¹⁶ wprowadziła w tym względzie pewne *novum*. Jeśli bowiem chodzi o szkodę wynikłą z zagarnięcia mienia społecznego, to sąd na jej pokrycie orzeka o zwrocie w wysokości zagarniętego mienia. Natomiast w innych wypadkach wyrządzenia szkody w mieniu społecznym sąd orzeka fakultatywnie, zasądzając odpowiednie odszkodowanie pieniężne. Orzeczenie wydane na podstawie art. 331¹ k.p.k. musi z natury rzeczy opierać się na przepisach prawa cywilnego.¹⁷

O pogwałceniu przepisów materialnego prawa cywilnego może być mowa — w ramach procesu karnego — także w innych wypadkach. Tak więc sąd karny stosuje przepisy prawa cywilnego w związku z orzekaniem w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezpodstawne aresztowanie (art. 510—518 k.p.k.). Przedmiotem tego postępowania jest roszczenie cywilne o wynagrodzenie tytułem odszkodowania. Sąd, rozpoznając wniosek o odszkodowanie w tych sprawach, musi — przy ustalaniu wysokości szkody oraz sposobu i wysokości odszkodowania — stosować przepisy prawa cywilnego. W sprawach tych naruszenie może dotyczyć np. przepisu art. 157 i nast. kodeksu zobowiązań.¹⁸ Do kodeksu zobowiązań odsyłają także Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie stosowania przepisów art. 510—516 k.p.k.¹⁹, które uznają charakter cywilnoprawny tych roszczeń.²⁰

Dla pełności obrazu należy dodać, że w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadne tymczasowe aresztowanie sąd karny orzeka w formie postanowienia. Co prawda na nieprawomocne postanowienia (i to nie na wszystkie) przysługuje tylko zażalenie jako środek odwoławczy, niemniej jednak zarzut obrazy prawa cywilnego w omawianym wypadku może się stać aktualny w razie wniesienia rewizji nadzwyczajnej (art. 371 pkt 1 w związku z art. 395 k.p.k.).²¹

W rozważaniach poświęconych stosowaniu przepisów prawa cywilnego w drodze procesu karnego nie sposób pominąć innej jeszcze drogi postępowania. Poza więc omówionymi wyżej trzema wypadkami w rachubę wchodzi jeszcze stosowanie prawa cywilnego przy ustalaniu własności dowodów rzeczowych.²² Drogę

¹⁶ Ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 53, poz. 296).

¹⁷ Wśród licznych wypowiedzi na ten temat trzeba wymienić wypowiedź J. Bałii (Zmiana przepisów postępowania karnego z dnia 27.XI.1961 r., NP 1961, nr 3, s. 319—320), który wyraził pogląd, że przepis art. 331¹ k.p.k. jest normą materialnoprawną. Gdyby przyjął ten pogląd za trafny, to obraza tego przepisu stanowiłaby także naruszenie prawa materialnego.

W uchwale składu 7 sędziów S.N. z dnia 23.I.1964 r. VI KO 14/63 (OSNKW 1964, nr 5, poz. 69) został wyrażony pogląd stwierdzający, że przewidziany w k.p.k. obowiązek (art. 331¹ § 1) czy też możliwość (art. 331¹ § 2 k.p.k.) zasądzenia odszkodowania z urzędu za szkodę wyrządzoną przestępstwem opiera się na przepisach materialnego prawa cywilnego.

¹⁸ Rozporz. Prez. RP z 27.XI.1933 r. z późn. zmianami.

¹⁹ Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawidłowego stosowania przepisów art. 510—516 k.p.k. z dnia 7 czerwca 1958 roku. Prez. 729/58 (OSN 1958, poz. 34).

²⁰ Por. S. Kalinowski: Przebieg procesu karnego, s. 504.

²¹ Por. S. Kalinowski: Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym, Warszawa 1954, s. 32.

²² Por. S. Kalinowski: Przebieg procesu karnego, s. 319, 349, 400.

w tym kierunku wytycza przepis art. 333 § 1 i 2. Przepis ten stanowi, że rzeczy podlegające wydaniu sąd wydaje osobie uprawnionej. Jeżeli wyniknie spór o prawo własności do rzeczy podlegających wydaniu, a nie ma dostatecznych danych do natychmiastowego rozstrzygnięcia, sąd odsyła strony na drogę procesu cywilnego. Jeżeli natomiast istnieje spór o prawa własności, a dowody istniejące w sprawie pozwalają na jej rozstrzygnięcie, to sąd karny orzeka w tym przedmiocie (art. 333 § 2 *a contrario*). Nie powinno zaś budzić wątpliwości, że według dyspozycji tego przepisu sąd karny ma prawo ustalać prawo własności dowodów rzeczowych.

Prawo to sąd ustala na podstawie przepisów materialnego prawa cywilnego, ściślej — na podstawie przepisów prawa rzeczowego. Naruszenie przez sąd karny przepisów prawa cywilnego w tym zakresie pozwala na założenie skargi rewizyjnej opartej na zarzucie z grupy zarzutów wskazanych w art. 371 pkt 1 k.p.k.

Reasumując, należy podkreślić, że prawo materialne cywilne jest stosowane w procesie karnym w kilku wypadkach, a w szczególności:

1. w ramach procesu adhezyjnego,
2. przy zasądzeniu odszkodowania z urzędu w trybie art. 331 k.p.k.,
3. przy rozstrzygnięciu w specjalnym procesie o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub bezpodstawne aresztowanie,
4. przy ustalaniu prawa własności dowodów rzeczowych.

Pogwałcenie przepisów materialnego prawa cywilnego w tych wypadkach w ramach postępowania karnego może stanowić — co nie ulega żadnej wątpliwości — podstawę rewizji opartą na art. 371 pkt 1 k.p.k. Przemawiają za tym argumenty przytoczone wyżej oraz brak jakiegokolwiek ograniczenia w treści przepisu art. 371 pkt 1 k.p.k. Z przepisów k.p.k. bowiem wcale nie wynika, że podstawę rewizji może stanowić tylko naruszenie materialnego prawa karnego. Zastrzeżenie takie zawierał art. 494 k.p.k. (w brzmieniu z 1928 roku), który określając podstawy kasacyjne zastrzegał, że podstawę kasacji może stanowić tylko zarzut nieprawidłowego zastosowania ustawy przy określaniu przestępstwa i wymierzaniu kary. Z takiego sformułowania wynikało wcale niedwuznacznie, że przedmiotem obrazu może być jedynie prawo karne. Obraza bowiem przepisu ustawy przy określeniu przestępstwa i wymierzaniu kary, o jakiej mówił wspomniany przepis, wyłączała każdy inny dział prawa poza prawem karnym materialnym.²³

Kategoryczność sformułowania omawianego przepisu znalazła także odbicie w orzecznictwie przedwojennego Sądu Najwyższego, który w jednym z orzeczeń²⁴ stwierdził wyraźnie, że podstawy kasacji nie może stanowić zarzut obrazu przepisów prawa cywilnego. Kasację przeciw orzeczeniu o powództwie cywilnym można było rozpatrywać tylko pod kątem widzenia obrazu przepisów postępowania karnego.²⁵

W dalszym ciągu należy ponadto zastanowić się, czy inne działy obowiązującego prawa materialnego — w razie pogwałcenia — mogą stanowić podstawę rewizji w procesie karnym na podstawie przepisu art. 371 pkt 1 k.p.k. Odpowiedź

²³ Por. J. Nisenson, M. Siewierski: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, wyd. V, Częstochowa 1947, s. 271 i nast.; L. Peiper: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, wyd. III, Kraków 1933, s. 760; K. Angerman, J. Nowotny, M. Przyjemski: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, Warszawa 1930, s. 162 i nast.; S. Sławiński: Proces karny..., Uzupełnienie, s. 78; J. Waszczyński: O podstawach rewizji według k.p.k., Z.N.U. Łódzkiego 1959, nr 14, s. 109; W. Daszkiewicz: Proces adhezyjny..., s. 97—98.

²⁴ Wyrok S.N. z dnia 10 listopada 1933 r. I K 710/1933, Zb. O. 1834, poz. 27.

²⁵ Por. W. Daszkiewicz: Proces adhezyjny..., s. 98.

na to jest uwarunkowana zajęciem stanowiska w innej jeszcze sprawie, a mianowicie — czy inne działy prawa mają zastosowanie w procesie karnym. W razie pozytywnej odpowiedzi należy ustalić, jakie to są gałęzie obowiązującego prawa materialnego.

Wysuwa się tutaj przede wszystkim na czoło związek procesu karnego z materialnym prawem administracyjnym. Przepisy tej dziedziny prawa mogą bowiem mieć zastosowanie w postępowaniu karnym. Oczywiście, w tej mierze obowiązującą jest także warunek stosowania prawa administracyjnego w ramach procesu karnego. Okoliczność ta bowiem decyduje o tym, czy w razie pogwałcenia dyspozycji prawa administracyjnego mamy do czynienia z podstawą wskazaną w art. 371 pkt 1 k.p.k., czy też z podstawą określoną w art. 371 pkt 3 k.p.k.

Doktryna procesu karnego²⁶ zasadniczo przyjmuje jednomyślnie tezę o dopuszczalności zaskarżenia uchybień z zakresu prawa materialnego administracyjnego na podstawie art. 371 pkt 1 k.p.k., choć nie wskazuje się bliżej samego zakresu, w jakim można stosować przepisy tej gałęzi prawa w postępowaniu karnym.

Prawo administracyjne, jako pewien dział prawa, w zasadzie nie ma zastosowania w procesie karnym. W kontekście naszych rozważań można co najwyżej mówić o pewnym specjalnym dziale prawa administracyjnego, mianowicie o prawie karno-administracyjnym. Tylko w tym stosunkowo wąskim zakresie możemy mówić — jak się wydaje — o stosowaniu prawa administracyjnego w ramach postępowania karnego.

Prawo karno-administracyjne jest stosowane przez organy administracyjne, głównie przez tzw. kolegia karno-administracyjne przy prezydiach rad narodowych. W pewnych jednak wypadkach istnieje łączność pomiędzy trybem określonym przez ustawę z dnia 15 grudnia 1951 roku o orzecznictwie karno-administracyjnym²⁷ (i w ogóle orzecznictwem karno-administracyjnym) a postępowaniem sądowym.

Materialne prawo administracyjne²⁸ (karno-administracyjne) sąd karny stosuje w zasadzie w następujących wypadkach:

- a) w razie przekazania sprawy o wykroczenie na drogę postępowania sądowego przez kolegium karno-administracyjne — gdy uznano, że ze względu na okoliczności sprawy trzeba wymierzyć karę surowszą od tej, jaką ma prawo wymierzyć kolegium karno-administracyjne (art. 44 cyt. ustawy),
- b) w razie założenia „odwołania” od orzeczenia karno-administracyjnego do sądu w sprawach, w których orzeczono karę aresztu (art. 33 pkt 2 cyt. ustawy),
- c) w razie przekazania sprawy do sądu, gdy przepis prawa przewiduje za dane wykroczenie tylko karę aresztu, a kolegium nie stosuje przewidzianego w art. 9 prawa o wykroczeniach nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 8 ust. 1 pkt 3 lit. c cyt. ustawy),

²⁶ Por. np. S. Kalinowski: Przebieg procesu karnego, 1961, s. 400; M. Siewierski Opracowanie rewizji w procesie karnym, „Palestra” 1958, nr 10—11, s. 9; S. Kalinowski, M. Siewierski: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, 1963, s. 4:8; M. A. Czelić: Radziecki proces karny, s. 358.

²⁷ Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 roku o orzecznictwie karno-administracyjnym (tekst jednolity: Dz. U. z 1953 r. Nr 15, poz. 79).

²⁸ Rozważania nasze są wynikiem założenia, że prawo o wykroczeniach jest prawem jakoś iowo różnym od prawa karnego. W literaturze jest rzeczą dyskusyjną, czy wykroczenie jest przestępstwem. Nie jest to zresztą spr. czysto teoretyczny. Na stan wisku, że wykroczenie jest przestępstwem, stał J. Makarewicz. *De lege ferenda* sprawa będzie wyglądała inaczej, po ślughich bawiem dyskusjach Komisja Kodyfikacyjna zajęła stanowisko, że wykroczenie nie jest przestępstwem.

d) w razie skierowania sprawy do sądu przez okręgowy lub wyższy urząd górniczy, gdy urząd ten uzna, że społeczna szkodliwość czynu, stopień zawinienia lub inne ważne okoliczności sprawy wymagają wymierzenia kary surowszej od tej, jaką można wymierzyć w postępowaniu przed urzędem górniczym (art. 135 ust. 1 prawa górniczego).

W przedstawionych wyżej wypadkach sąd stosuje przy orzekaniu przepisy materialnego prawa administracyjnego w zakresie wykroczeń.²⁹ Gdy więc nastąpi tu naruszenie przepisów prawa karno-administracyjnego, mamy do czynienia z obrazą przepisów prawa materialnego w rozumieniu art. 371 pkt 1 k.p.k. Na tej podstawie można oprzeć skargę rewizyjną, zarzucając obrazę materialnego prawa karno-administracyjnego.³⁰

Co prawda strony nie mogą opierać rewizji bezpośrednio na tego rodzaju zarzutach, ale sprawa jest mimo to aktualna w kontekście naszych rozważań. Chodzi bowiem o to, że mimo iż wyrok sądu wydany w postępowaniu karno-administracyjnym jest prawomocny (art. 509 § 1 k.p.k.), istnieje możliwość założenia rewizji nadzwyczajnej. Tutaj zaś mają odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące rewizji (art. 395 k.p.k., w tym także art. 371 k.p.k.).³¹

W wyniku powyższych rozważań dochodzimy do stwierdzenia, że w razie naruszenia prawa administracyjnego w drodze postępowania karnego przed sądem może to prawo uzasadniać założenie rewizji nadzwyczajnej (art. 371 pkt 1 k.p.k.) tylko w obrębie naruszenia przepisów prawa karno-administracyjnego. Teza ta nie powinna budzić opozycji zwłaszcza dlatego, że tylko ten wycinek prawa administracyjnego ma zastosowanie w procesie karnym. Prawo karno-procesowe nie zna innych sytuacji stosowania w swych ramach prawa administracyjnego.

Przy rozpatrywaniu konkretnej sprawy karnej sąd może jednak stanąć przed koniecznością uwzględnienia poszczególnych przepisów prawa administracyjnego. Dla przykładu: sąd, orzekając w sprawie karnej o przestępstwo z typu tzw. przestępstw urzędniczych (np. przekroczenie władzy), musi oceniać działalność urzędnika w kontekście przyznanych mu przez prawo administracyjne uprawnień.³¹ W tym wypadku przepisy tej gałęzi prawa nie podlegają stosowaniu. Chodzi o to, że prawo administracyjne decyduje tutaj o takim czy innym ustaleniu stanu faktycznego; można nawet powiedzieć, że stanowi ono jedną z okoliczności uwzględnianych w procesie sędziowskiego wnioskowania przy budowaniu orzeczenia.

Przepis prawny, który nie jest stosowany i nie stanowi materialnej podstawy orzeczenia, stanowi podłoże okoliczności faktycznej podlegającej ocenie. Dlatego też błędne przyjęcie w naszym przykładzie uprawnień urzędnika na podstawie przepisów materialnego prawa administracyjnego będzie uzasadniało założenie skargi rewizyjnej na podstawie art. 371 pkt 3 k.p.k. przez wykazanie błędu w sędziowskiej ocenie okoliczności faktycznych przyjętych za podstawę wyroku.

Analogiczna sytuacja kształtuje się w stosunku do wszystkich pozostałych dziedzin obowiązującego prawa materialnego, które nie podlegają stosowaniu w drodze postępowania karnego. Sytuacja ta zachodzi przy innych dziedzinach obowią-

²⁹ Por. stanowisko komentatorów: S. Kalinowski, M. Siewierski: Kodeks postępowania karnego — Komentarz, s. 550; L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff: Komentarz do kodeksu postępowania karnego, s. 560. Por. także S. Kalinowski: Przebieg procesu karnego, s. 501.

³⁰ Por. przykładowo orzeczenie S.N. z dnia 7 stycznia 1960 r. V K 1391/59 (OSP:KA 1960, nr 11, s. 680), które podkreśla, że przy zastosowaniu warunkowego zawieszenia kary orzeczonej za wykroczenie zachodzi obraza przepisów prawa materialnego.

³¹ Por. J. Starościak, E. Iserzon: Prawo administracyjne, Warszawa 1979, Wyd. Prawnicze, s. 226.

zującego prawa, np. wobec prawa rodzinnego, finansowego, rolnego, państwowego, prawa pracy itp. W tych wypadkach bowiem odpowiednie przepisy prawne nie mają zastosowania do ustalonego stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy karnej. Zastrzeżenie zaś to decyduje o tym, że nie można mówić w tego rodzaju sytuacjach o orzekaniu na określonej podstawie prawnej.³²

W zakresie naszych rozważań wyłania się inne jeszcze zagadnienie. W szczególności powstaje pytanie, jak z punktu widzenia tych rozważań przedstawia się sprawa naruszenia prawa obcego.³³

W literaturze procesu karnego w zasadzie przyjęto, że rewizję można oprzeć na zarzucie obcego prawa materialnego.³⁴ Problem tego prawa wymaga przedstawienia go (w ramach naszych rozważań) w dwóch aspektach:

1. w płaszczyźnie prawa karnego,
2. w płaszczyźnie prawa cywilnego.

Jeśli chodzi o materialne prawo karne, to w zasadzie prawo obce nie jest stosowane w procesie karnym, a przynajmniej proces stosowania nie przebiega przez wszystkie stadia realizacji prawa materialnego.

Pewne wątpliwości powstają na gruncie przepisu art. 6 § 1 i § 2 kodeksu karnego. Sprawa ta nabiera zwłaszcza wyrazistości, gdy warunkiem odpowiedzialności karnej za czyn popełniony za granicą jest uznanie tego czynu za przestępstwo przez ustawę obowiązującą w miejscu popełnienia (art. 6 § 1 k.k.).

Zagadnienie to jest aktualne także w zakresie porównywania surowości ustaw polskiej i obcej (art. 6 § 2 k.k.), gdy zachodzą różnice między tymi dwiema ustawami lub w obrębie stosowania pod warunkiem wzajemności.³⁵

W kontekście tych możliwości sąd, ustalając warunek w nich określony, dochodzi do ustalenia różnicy między tymi ustawami. W trakcie tych czynności sąd stosuje obce prawo materialne. Co prawda proces stosowania tego prawa nie przebiega przez wszystkie stadia decydujące o realizacji norm materialnoprawnych. Sąd, porównując ustawę polską i ustawę obcą, zmuszony jest wybrać ustawę obcą spośród innych ustaw obcych, musi dokonać jej interpretacji oraz określić konsekwencje prawne z niej wynikające.

Nie można więc — jak się wydaje — wyłączyć błędu sądu co do prawa obcego w procesie karnym. Uchybienia tego rodzaju należy wobec tego zwalczać za pomocą zarzutu opartego na art. 371 pkt 1 k.p.k. Stanowisko powyższe potwierdza okoliczność, że w drodze stosowania prawa obcego (karnego) dokonuje się przeciw ustaleni karalności czynu, a więc elementu jak najbardziej materialno-karnego.

Prawo obce materialne może wystąpić w ramach procesu karnego także w zakresie obcego prawa cywilnego. Zdarzyć się bowiem może, że na skutek popełnionego za granicą czynu przestępnego wniesione zostało powództwo cywilne. Jeśli zaś chodzi o zastosowanie obcego prawa cywilnego (materialnego), to decydują o tym różne kryteria jako łączniki, przyjęte przez normy kolizyjne.³⁶ Chodzi

³² Por. W. Siedlecki: *Zasady wyrokowania...*, s. 226.

³³ Por. S. Śliwiński: *Proces karny — Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 78 i n.; W. Siedlecki: *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1955, s. 129—130.

³⁴ Por. S. Kalinowski: *Przebieg procesu karnego...*, s. 400; H. Sienkiewicz: *Obraz przepisać prawa materialnego jako podstawa rewizji*, „Biul. Gen. Prok.” 1960, nr 7—8 s. 16.

³⁵ Por. S. Kalinowski: *Przebieg procesu karnego...*, s. 400.

³⁶ Por. W. Ludwiczak: *Międzynarodowe prawo prywatne*, Poznań 1961, s. 16; M. Waligórski: *Podstawy kasacyjne...*, s. 87; W. Siedlecki: *Podstawy rewizji cywilnej*, s. 130; W. Siedlecki: *Zasady wyrokowania...*, s. 244, 245; L. F. Lesnicka: *Osnowaniya k otmienienye sudiebnykh resheniy*, Moskwa 1960.

tu o pewne punkty zaczepienia ze względu na charakter stosunków podlegających ocenie. Trzeba dodać, że istnieją przy tym pewne ograniczenia zastosowania obcego prawa cywilnego, np. ze względu na klauzulę porządku publicznego.³⁷ Obce prawo cywilne może być naruszone w tych samych postaciach co i wewnętrzne prawo materialne.³⁸

W wyniku przeprowadzonej analizy dochodzimy do stwierdzenia, że pojęcie przepisów prawa materialnego w rozumieniu art. 371 pkt 1 k.p.k. należy rozumieć w stosunkowo szerokim zakresie. Rozważania nasze pozwoliły zarazem dojść do wniosku, że prawem materialnym w znaczeniu art. 371 pkt 1 k.p.k. jest nie tylko materialne prawo karne (choć jest nim ono przede wszystkim), ale również materialne prawo cywilne, prawo administracyjne (w zakresie prawa karno-administracyjnego) oraz materialne prawo obce.

³⁷ Por. W. Ludwiczak: Międzynarodowe prawo prywatne, s. 62; W. Siedlecki: Podstawy rewizji cywilnej..., s. 131.

³⁸ Por. M. Waligórski: Podstawy kasacyjne..., s. 87; W. Siedlecki: Podstawy rewizji cywilnej, s. 133.

Z SALI SĄDOWEJ

Zamieszczone niżej przemówienie kol. Pocięja jest próbą odmiennego ujęcia interesującego zagadnienia prawnego, rzstrzygniętego uchwałą Sądu Najwyższego z dn. 19.IX.1961 r.

Uchwała ta znalazła w prasie odgłosy, do których nawiązuje w swym przemówieniu obrońca oskarżonego.

WŁADYSŁAW POCIEJ

Utrata bezkarności z art. 47 m.k.k.

(Przemówienie rewizyjne przed Sądem Najwyższym)

Stan faktyczny

Tadeusz S., rzemieślnik, producent części samochodowych, podczas pierwszego przesłuchania go przez MO zeznał, że na żądanie pracownika Rejonowej Spółdzielni Pracy, Usług i Handlu Sprzętem Motoryzacyjnym Reinharta P. wpłacił mu kwotę 100 000 złotych za udzielone temuż Tadeuszowi S. zamówienie na dostawę części samochodowych. Przeciwko Tadeuszowi S. toczyło się postępowanie karne (w stadium przygotowawczym) o udzielenie korzyści majątkowej innemu pracownikowi Spółdzielni; postępowanie to nie zostało umorzone do czasu przesłuchania Tadeusza S. przez Sąd Powiatowy w Krakowie, który rozpoznawał sprawę Reinharta P. o przestępstwo z art. 290 § 2 k.k.